

ORNITHOLOGISCH ONDERZOEK 1917/18.

3. GEGEVENS BETREFFENDE DEN TREK.

ET een kort uittreksel uit de ingekomen gegevens, aangaande het aankomen van trekvogels en van halfwinterharde vogels, die tijdelijk hun gebied verlieten, wil ik vooreerst deze uitkomsten besluiten ¹⁾.

De aankomstdatum eener vogelsoort is moeilijk nauwkeurig te verkrijgen, zelfs als men geregeld buiten is. Dit komt, omdat vele vogels dikwijls reeds aanwezig zijn, zonder dat zij zich laten hooren. Ongelukkig kwam het bovendien te geringe aantal medewerkers hier vooral tot uiting. Veelal liepen de gegevens in eenzelfde streek veel te veel uitéén en zijn daardoor vrijwel waardeloos. De beste soorten, welke duidelijke opvallende vogels bleken te zijn (hetzij door grootte opvallend, als kievit, tureluur en grutto, hetzij door zang, als nachtegaal en koekoek), wil ik slechts voor vergelijkingsmateriaal bezigen.

Om de nauwkeurigheid der gegevens te kunnen beoordeelen, wil ik toch ook voor die beste soorten de uitkomsten in eenzelfde streek gedeeltelijk laten volgen. Als voorbeeld allereerst:

De Kievit.

I. Aankomst aan de duinkust.

Alkmaar (L. v. 't Sant).....	2 Febr.	} Gemiddelde datum: 3 Febr. Eerste datum: 2 Febr.
's-Gravenhage (G. A. Brouwer).....	3 "	
Noordwijk a/Zee (J. Verwey).....	4 "	

II. Aankomst in het Oosten des lands.

Dieren (J. A. D. Borneman).....	10 Febr.	} Gemiddelde datum: 11 Febr. Eerste datum: 10 Febr.
Heumen (Ed. Blaauw).....	11 "	
Nijmegen (Ad. Oomen).....	11 "	
Dieren (W. G. v. d. Hurk).....	12 "	
Deventer (H. v. Holst Pellekaan).....	13 "	

(Voor 't Noorden heb ik slechts: Twijzel (J. Bouma): 15] Febr. en De Wijk (Mevr. Veenhoven—Peerlkamp). 18 Febr.).

Men ziet hieruit, dat de uitkomsten in eenzelfde streek voldoende overeenstemmen tegenover de veel grootere verschillen tusschen West en Oost.

Zoo geeft de *Tureluur* minder fraaie uitkomsten, b.v. voor 't Westen:

Haarlem (J. P. Strijbos).....	12 Maart.	} Gemiddelde datum: 17 Maart. Eerste datum: 12 Maart.
Alkmaar (L. v. 't Sant).....	17 "	
Amsterdam (W. J. v. Dieren).....	17 "	
's-Gravenhage (G. A. Brouwer).....	18 "	
Noordwijk a/Zee (J. Verwey).....	22 "	

De grootere onnauwkeurigheid treedt zoo reeds te voorschijn door de afwijking der eerste data ten opzichte van de gemiddelde data. Hoe minder afwijking tusschen deze twee, hoe nauwkeuriger en waardevoller uitkomst. (Bij de *tureluur* 5 dagen; bij de *kievit* 1 dag).

Zoo blijken de data b.v. van de *tijftjaf* onbruikbaar. Deze vogel valt ook weinig op. De *Fitis* daarentegen geeft een beter en bruikbaar uitkomst. Men oordeele:

¹⁾ De nieuwe lezers maak ik er opmerkzaam op, dat zij worden verzocht mede te werken, tot het verzamelen van gegevens over broeden, zang en trekken; 'n lijst is verkrijgbaar aan mijn adres, Hoogstraat 86, Wageningen.

Aankomst van de *fitis*.

I *Duinkust*.

's Gravenhage (J. F. v. d. Vliet).....	31 Mrt.	} Gemiddelde datum 1 April Eerste datum 31 Mrt.
" (P. Westbroek).....	1 April	
Bloemendaal (Jac. P. Thijsse).....	2 "	
's Gravenhage (G. A. Brouwer).....	2 "	
Noordwijk a/zee (J. Verweij).....	2 "	

II. *Oosten des lands*.

Deventer (H. v. Holst Pellekaan). 5 Apr.	Bilthoven (D. Tollenaar) 9 Apr.	} Gemiddelde datum 8 April Eerste datum 5 April.
Denekamp (J. B. Bernink)..... 6 Apr.	Wageningen (G. Wolda) 9 "	
Nijmegen (Vogelclub)..... 8 Apr.	Utrecht (W.v. Harencaspe) 10 "	
" (Ad. Oomen)..... 8 Apr.	Ede (J. L. F. de Meijere) 10 "	
Bilthoven (C. Stolk)..... 9 Apr.		

Zooals men ziet, stemmen deze gegevens in dezelfde gebieden ook vrij goed overeen. Voor 't Noorden meldt de Heer J. Bouma te Twijzel de *fitis* ook terug op 9 April. Omstreeks dezen datum heeft klaarblijkelijk bijna het geheele contingent *fitissen* zich over ons land verspreid.

Ik herinner me, dat ik dien tijd elken dag van 's morgens tot 's avonds in 't bosch verkeerde. Vóór 9 April was nergens een *fitisje* te hooren, op genoemden datum echter weerklonk hun gezang plotseling op *vele* plaatsen tegelijk. Dit klopt dus.

Eenigszins bruikbaar tot vergelijking werd een 8-tal soorten bevonden. De resultaten der uitzoeking wil ik direct laten volgen, daar men aan het verschil tusschen eersten en gemiddelden datum, zooals getoond is, verder de nauwkeurigheid kan beoordeelen:

DUINSTREEK.		OOSTEN DES LANDS.	
Eerste datum	Gemiddelde datum	Eerste datum	Gemiddelde datum
Vroege aan-komst. { Kievit... 2 Febr. ¹⁾	3 Febr.	10 Febr. ²⁾	11 Febr. ²⁾
{ Tureluur 12 Maart	17 Maart	17 Maart ³⁾	28 Maart
{ Grutto . h. winter ¹⁾	17 "	20 " ³⁾	1 April
{ Fitis ... 31 Maart	1 April	5 April	8 "
Late aan-komst. { Koekoek 22 April	25 "	23 "	27 "
{ Nachtegaal 24 Apr.	26 "	27 "	28 "
{ Vliegenvang. 2 Mei	3 Mei	2 Mei	3 Mei ⁴⁾
{ Spotvogel... 5 "	7 "	4 "	7 " ⁴⁾

Evenals de vorige jaren blijkt, dat deze vroege aankomers in het westen eerder arriveerden, de latere aankomers in 't Westen, Oosten en Noorden vrijwel tegelijk. Dit alles

¹⁾ De Heer J. F. v. d. Vliet (Den Haag) deelde mij mede, dat plm. 20 Grutto's den heelen winter gebleven zijn; ook enkele Kievitten werden daar door denzelfden waarnemer heel den winter waargenomen.

²⁾ De data hiervoor uit 't Noorden des lands zijn hiervoor weer plm. 4 dagen later.

³⁾ Deze gegevens hebben betrekking op één ex. bij Dieren, waargenomen door den Heer J. A. D. Borneman. Ik meen dit echter als abnormaal uitzonderingsgeval te moeten opvatten, daar de eerste Tureluur daarna pas werd waargenomen op 31 Mrt. door den Heer Ed. Blauw te Heumen en de eerste grutto daarna pas op 2 April, tegelijk, te Heumen, Deventer, als Nijmegen.

⁴⁾ Ook het Noorden des land geeft hiervoor nu precies dezelfde data.

kan liggen in klimatologische verschillen tusschen Oost, West en Noord in 't vroege voorjaar. Later in den tijd zijn deze verschillen opgeheven, of komen niet tot uiting.

In verband hiermede is het vermeldenswaardig, dat de uitkomsten van deze 3 jaren uit ons land, geheel overeenstemmen met de ervaring hieromtrent in Amerika opgedaan. Ook daár bleek, dat plaatselijke (en jaarlijksche) verschillen in klimatologischen toestand in dit opzicht bij de vogels zeer nauw luisteren¹⁾.

Volledigheidshalve wil ik in een kort overzicht de eerste data van de andere soorten vermelden.

Ooievaar	6 Maart	Dordrecht	Dr. Z. J. de Lange
Boompieper	6 Maart	Bloemendaal	Jac. P. Thijsse
Tijftjaf	19 Maart	Alkmaar	L. v. 't Sant
Boerenzwaluw (1 ex.)	26 Maart	Deventer	H. v. Holst Pellekaan
» (eenige ex.)	3 April	Heemstede	A. de Savornin Lohman
Tapuit	29 Maart	's-Gravenhage	J. F. v. d. Vliet
»	29 Maart	Noordwijk a/Zee	J. Verwey
Paapje	29 Maart	's-Gravenhage	J. F. v. d. Vliet
Gekr. Roodstaart	8 April	Haarlem	G. Traanberg
Zwartkop-Grasmusch	12 April	Nijmegen	Ad. Oomen
Huiszwaluw	13 April	Nijmegen	Ad. Oomen
Grasmusch	19 April	Haarlem	J. P. Strijbos
Fluiter	23 April	Bloemendaal	Jac. P. Thijsse
Draaihals	27 April	Santpoort	J. Drijver
Gierzwaluw	27 April	Noordwijk a/Zee	J. Verwey
Tuinfluiter	28 April	Deventer	H. v. Holst Pellekaan
Wielewaal	2 Mei	Deventer	H. v. Holst Pellekaan
Tortel	2 Mei	Nijmegen	Ad. Oomen

Al zijn deze vogels voor vergelijking van verschillende landsdeelen niet bruikbaar, het bovenstaande lijstje is zeer geschikt om te vergelijken met de uitkomsten, die volgende (koudere of zachtere) jaren zullen leveren.

Meermalen stemden de gegevens in één streek zeer goed overeen, maar liepen dan in de andere weer veel uiteen. Zoo gaf de Grasmusch in 't Oosten o. a. de volgende data:

Denekamp (J. B. Bernink):	25 April	} Tegelijk echter in het Westen, data, die bij de beste waarnemers uiteenloopen van 19 April—4 Mei.
Hengelo (F. A. Horsthuis):	25 April	
Nijmegen (J. H. Abresch):	25 April	
» (Ad. Oomen):	28 April	

Hieruit blijkt nu juist, dat 't aantal waarnemers nog te gering is, ook in 't Westen en dat, willen wij van deze kleine »echte zangers«, die behalve de fitis zeer uiteenlopende data geven, eenigszins nauwkeurig ieder jaar de aankomsttijd vaststellen, wij nog veel meer medewerkers moeten hebben.

Van de *boerenzwaluw* is een groot aantal gegevens ingekomen. Bij alle waarnemers loopen deze data echter *meer dan een maand* uitéén. Het zal mij benieuwen, of dit ook de volgende jaren zoo zal wezen. Waarschijnlijk is 't een kenmerk van de boerenzwaluw, dat de eigenschappen der individuen onderling zeer sterk varieren. Dergelijke soorten zijn voor vergelijking van kleine klimatologische verschillen natuurlijk niet bruikbaar.

Ook nog een enkel woord over de *boompieper*.

¹⁾ Bulletin no. 18 van het »U. S. Departement of Agriculture« over »Distribution and Migration of North American Warblers«, bij Wells W. Cooke, o. a. pag. 34, 47, 48, 107, 109, 117.

In »Het Vogeljaar« schrijft de Heer Thijsse onder de maand *Maart*: »de boompiepers zingen ook al drukker en drukker boven de dennetjes«. Zelf heb ik daar de aantekening: »onjuist?« bij geplaatst, daar ik nooit vóór midden April de boompiepers hoorde. Het interesseerde me dus wat anderen voor den aankomst dezer vogel vonden. Ik zal hier enkele uitkomsten laten volgen van de beste waarnemers.

<i>Duinstreek.</i>	<i>Midden des lands.</i>	<i>Oosten des lands.</i>
Bloemendaal (Thijsse): 6 Mrt.	Bilthoven (Tollenaar): 10 Apr.	Hengelo (Horsthuis): 16 April
's-Hage (v. d. Vliet): 24 Mrt.	Bussum (Verwey): 10 Apr.	Wageningen (Tollenaar): 16 Apr.
Haarlem (Strijbos): 13 April	—	Denekamp (Bernink): 16 April
's-Hage (Brouwer): 19 April	—	Heumen (Blauw): 16 April
—	—	Ede (de Meyere): 17 April

Het midden en Oosten des lands leveren goede uitkomsten. Dáár werden ze niet vóór midden April waargenomen. Het Westen geeft bij de beste waarnemers echter geweldige verschillen en de Heer Thijsse nam de boompieper waar weken voor de andere waarnemers!

Men lette dus nog eens extra goed op den aankomst van dezen vogel.

4. DOORTREKKERS EN OVERWINTERAARS.

Kraanvogels trokken klaarblijkelijk alleen door 't Oosten van ons land, n.l. 2 Oct. (8 ex., Nijmegen) ¹⁾, 8 Oct. (30 ex., Nijmegen) ²⁾, 10 Oct. (Heumen) ³⁾, 18 Oct. (35 ex., Nijmegen) ¹⁾, 20 Oct. (20 ex., Nijmegen) ¹⁾, 30 Oct. (80 ex., Nijmegen) ¹⁾²⁾ en 8 Dec. (100 ex., Delden) ⁴⁾.

Goudhaantjes werden gedurende 1917/18 vrijwel niet doortrekkend gemeld. Van de legionen, die anders in October en Maart ons land doortrekken geen spoor. Deze vogels zijn klaarblijkelijk in 't Noorden van Europa bijna geheel weggeslonken, tengevolge van den voorafgaanden strengen winter ⁵⁾. De meeste waarnemers zetten: »goudhaantje, niet doortrekkend waargenomen« of uiten op andere wijze nog eens hun verwondering over het kleine aantal.

Sijjes worden doortrekkend gemeld van 8 Aug. 1917—20 April 1918. Deze vogels trokken in de hier tusschen gelegen maanden voortdurend door of werden (vooral in de duinstreek) geregeld overwinterend waargenomen. De sterkste trek viel eind October, eind December en de eerste dagen van Januari, 28 Februari, 1 Maart en 5 Maart (zeer velen melden deze data), eind Maart en de eerste dagen van April. Op dergelijke sterke trekdagen wordt hun aanwezigheid uit alle deelen van het land gemeld.

Zwartgrauwe Vliegenvanger. In tegenstelling tot het Sijse, dat den heelen winter doortrekt, wordt de zwartgrauwe vliegenvanger, in scherpgescheiden tijden doortrekkend gemeld. In den herfst 1917 n.l. van 27 Aug.—21 Oct. en in 't voorjaar 1918 van 4—19 Mei. In den herfst dus over bijna 2 maanden verdeeld, in 't voorjaar over slechts een halve maand. Nu heeft de trek blijkbaar ook geregelder en door 't heele land plaats: 4 Mei Bergen, L. v. 't Sant, 5 Mei (Noordwijk a/zee, Verweij); ('s Gravenhage, G. A. Brouwer; Nijmegen, Bosner), 6 Mei (Nijmegen, Oomen; id. Vogelclub Nijmegen), 7, 8 en 9 Mei (Nijmegen, Oomen en Vogelclub; Westenbroek (bij Gr.), Ds. Dijkstra), 10 Mei (Nijmegen, Oomen), 12 Mei (Bilthoven, C. Stolk), 13 Mei (Haarlem, J. P. Strijbos), 14 Mei (Haarlem, J. P. Strijbos; 's Gravenhage, G. A. Brouwer) en tenslotte op 19 Mei (Hilversum, J. H. Cremers).

Bonte Kraai.

De Heer Thijsse meldt zijn aankomst en vertrek, respectievelijk ver vóór en ver na anderen, n.l. op 26 Sept. 1917 de aankomst en op 22 Mei 1918 de laatste. Midden October

¹⁾ Waarnemer Ad. Oomen. ²⁾ Waarnemer vogelclub »Nijmegen«. ³⁾ Waarnemer Ed. Blauw. ⁴⁾ Waarnemer W. G. v. d. Hurk. ⁵⁾ Gedurende 1918/19 trokken ze weer veel meer door. Ze schijnen zich dus, als bijna alle vogelsoorten, wat hersteld te hebben.

schijnen echter door 't heele land de meesten aangekomen en eind April melden de meeste waarnemers de laatste individuen:

Aankomst — Bonte Kraai — Vertrek.

Heemstede (de Savornin Lohman).....	16 October	—
Westerbroek 2 ex., Ds. Dijkstra).....	17 "	—
's Gravenhage (v. d. Vliet).....	17 "	20 April
Alkmaar (v. 't Sant).....	20 "	27 "
Haarlem (Strijbos).....	—	21 "
Hengelo (Horsthuis).....	17 "	—
Breda (J. G. V. Witt Hamer).....	20 "	—
Nijmegen (Ed. Blaauw).....	17 "	—
Twijzel (F. Bouma).....	14 "	29 "
Santpoort (Drijver).....	7 "	28 "
Noordwijk a/zee (J. Verweij).....	11 "	—

Zooals men kan zien: door 't land kwamen midden October 1917 de Bonte Kraaien aan en eind April vertrokken op de meeste de laatsten.

Kraaiendoortrek.

Zooals men op onderstaand lijstje zal kunnen zien geven alle waarnemers vrijwel denzelfden datum op voor 't begin van den herfst- en voorjaarsdoortrek. Het is jammer, dat niet meerdere personen door 't heele land deze data hebben ingevuld. Ongetwijfeld zou dan duidelijk gebleken zijn, dat de trek door 't geheele land, dus over een breed front naar 't Zuiden plaats heeft. Door de te weinige gegevens blijkt ook niet, hetgeen ik nl. herfst 1918 zoo duidelijk constateerde, dat wel door 't geheele land de trek plaats vindt, maar dat hij langs de duinen krachtiger en iets eerder plaats heeft. Toen ik op het trekstation Noordwijk was omstreeks 10 Oct. begon het juist kraaien uit 't Noorden te „druppelen”. Bijna dagelijks werd de stroom sterker en toen ik nu naar 't Oosten vertrok begon 't daar pas heel weinig, maar op den duur werd ook daar de stroom geleidelijk sterker. De trek van deze vogels is dus langs de kust het krachtigst en begint dáár daarom ook iets eerder, weldra, maar iets minder sterk, gevolgd door evenwijdige stroomen door 't binnenland. Hier enkele gegevens.

Aanvang Kraaiendoortrek.

	Herfst 1917 heen.	Voorjaar 1918 terug.
Santpoort (J. Drijver).....	7—11 October	—
Heemstede (de Savornin Lohman)	14 "	20 Maart
Twijzel (J. Bouma).....	15 "	12 "
's Gravenhage (G. A. Brouwer)....	± 16 "	begin Maart
Alkmaar (L. v. 't Sant).....	20 "	—
's Gravenhage (v. d. Vliet).....	—	12 Maart
" (P. Westbroek).....	—	12 "
Brabant (J. Drijver).....	—	20 "

Wilde Ganzen. Deze vogels gedroegen zich als de sijsjes: ze werden den heelen winter door, trekkende door ons land gemeld, nl. tusschen 2 Oct. 1917 *) en 22 April 1918. De gegevens leverden zeer interessant materiaal en toonden groote regelmatigheid. Het lijkt mij echter beter ze in een artikel over trek in verband met andere gegevens te bekijken, waar ze zeker beter tot hun recht zullen komen.

Thans heb ik de voornaamste gegevens gehad en moet ik nog een woord van dank brengen aan alle ijverige medewerkers.

Mij zelf heeft 't uitzoeken en groepeeren der gegevens veel tijd gekost. Toch geloof ik dat als eerste proef, ons werk niet nutteloos is geweest. Op den duur zullen wij op een dergelijke wijze, door onze gegevens met elkander te vergelijken, kans hebben overeenstemming en wettelijkheid te ontdekken en vast te leggen en zodoende in te dringen in de oorzaken van het vogelleven. Ik hoop dan ook, dat het bovenstaande een opwekking mag zijn voor velen om hun eigen gegevens, die op zich zelf staand weinig beteekenis hebben, aan een vergelijkend onderzoek te onderwerpen, om zodoende geleidelijk op te heffen het nog te geringe aantal gegevens, waardoor wij momenteel lijden en waarop ik in de loop van deze artikels genoeg heb gewezen²⁾.

Wageningen.

TOLLENAAR.

1) Eerste waarnemer: G. A. Brouwer, 's Gravenhage.

Laatste waarnemer: Ds. Dijkstra, (Gr.)

2) Men gelieve liefst *direct* een lijst aan te vragen voor 't komende jaar. In den herfst krijgen alle oude en nieuw opgegeven medewerkers er één toegestuurd.

OORWORMEN.

Bij het lezen van dit opschrift zal menig een al griezelen, en toch, lezer, heusch, het is zoo erg niet als ge misschien wel denkt.

De oorworm is een vrij onschuldig diertje; hij mag misschien eens een enkele maal wat bloemen stuk bijten, in het algemeen is het geen schadelijk insect, want zijn voornaamste voedsel bestaat in honig en andere zoetigheden. Maar het gaat met zulke dieren meest zoo; ze hebben eenmaal den verkeerden naam, en dien behouden ze.

Hoeveel menschen zouden er wel zijn, die een oorworm zouden durven beet krijgen? Ik denk, niet veel! Nog altijd zit de meening erin, dat het diertje in het oor van mensch en dier kruipt, het trommelvlies kapot bijt, en verdere verwoestingen aanricht.

Het wordt nu toch zoo langzamerhand tijd, dat het groote publiek leert inzien, dat die verhalen je reinste onzin zijn. Maar wat ik u hier wilde vertellen, is over een oorworm met een aantal eieren.

Een week of drie geleden, vond ik bij het zoeken naar aardslakjes, in een holletje in den grond een oorworm, en bij hem een tiental kleine wittig-gele eieren. Ik stak het geheele zaakje met een mes uit den grond en bracht het in een glazen bakje, in afwachting wat er van zou terecht komen. Even later vond ik nog een nest met eitjes. Deze heb ik bij de andere gelegd. Ik verwachtte eigenlijk, dat de oorworm wel zou bemerken, dat het haar eigen eieren niet waren.

Toen het beestje zijn nieuwe woning eens wat had opgenomen, begon het de eieren één voor één weg te dragen naar een andere plek; ik dacht, nu krijgt het aanstonds in de gaten, dat het vreemde eieren zijn; maar neen! Alle eieren werden netjes opgestapeld in de schaduw van een kluitje en moeder oorworm ging er vlak voor liggen. Het was nu afwachten. De eitjes waren eerst helder doorzichtig, en schenen wat geel, maar na een paar dagen werd de inhoud troebel en vormde er zich aan den éénen kant een klein vlekje (fig. 1 bij a). Ik verwachtte, dat de eieren wel spoedig zouden uitkomen, maar er gebeurde in dat opzicht nog niets. Wel had moeder oorworm de eieren al weer eens versjouwd, en waren de eieren van uit de beschermende schaduw overgebracht in een andere die nog donkerder was. Maar ze schenen daar nog niet goed naar haar zin te liggen, want een paar dagen later werden